

EMINESCU, IORGA, ENESCU, ONICESCU ȘI TÎRGOVIȘTEA

EUGEN FRUCHTER
și GABRIEL MIHĂESCU

Vechi centru cultural al Țării Românești, orașul Tîrgoviște — care pentru Mihail Kogălniceanu reprezenta, alături de Suceava, „mai mult decît Sparta și Atena“¹ — a atras atenția marilor cărturari români și după mutarea scaunului domnesc la București. Numeroși oameni de carte moldoveni s-au aflat un timp la Tîrgoviște: Alexandru Vlahuță, Gavriil Musicescu, Ștefan Stîncă, Raicu Ionescu-Rion, Ion Grămadă, Gheorghe Petrașcu și botoșăneanul Ion C. Nădejde — profesor de limbile franceză, română și latină la Gimnaziul „Ienăchiță Văcărescu“ între anii 1894 și 1906². Alături de aceștia, fiii geniali ai Botoșanilor: Mihai Eminescu, Nicolae Iorga, George Enescu și Octav Onicescu și-au legat și ei numele de această strălucită cetate a culturii românești.

•

După cum se știe, în perioada vara 1867 — d. 9 martie 1868, Mihai Eminescu a făcut parte din trupa de teatru Iorgu Caragiali — Daniil Drăgulici, în care a fost nu numai sufler, ci, după împrejurări, și actor, poet dramatic, regizor, copietor de texte³. Cu prilejul turneeelor făcute în țară, trupa a poposit și la Tîrgoviște, așa cum se deduce dintr-o telegramă expediată de Iorgu Caragiali din București și adresată lui Vasilescu, antreprenorul Grădinii Partacov din Tîrgoviște, anunțîndu-și turneul⁴. Grădina Partacov se afla pe locul ocupat astăzi de pavilionul administrativ al Întreprinderii de utilaj petrolier de pe actuala stradă 23 August, nu departe de valul Cetății.⁵ Trupa lui Iorgu Caragiale a poposit

1. *Opere, II, Scrieri istorice*, Editura Academiei R.S.R., București, 1976, p. 389.

2. Arhiva Liceului „Ienăchiță Văcărescu“ Tîrgoviște, dosarul pe anii 1902—1903; *Anuarul instrucțiunii publice*, București, 1908; *Monografia Liceului „Ienăchiță Văcărescu“ din Tîrgoviște la 100 de ani de existență*, Tîrgoviște, 1974, p. 268.

3. Ioan Massoff, *Eminescu și teatrul*, Editura pentru literatură, București, 1964, p. 43-64; Augustin Z. N. Pop, *Pe urmele lui Mihai Eminescu*, Editura Sport-turism, București, 1978, p. 84.

4. Biblioteca Academiei R.S.R., mss. 2696 (apud I. Massoff, *op. cit.*, p. 59).

5. Grădina Partacov este figurată și pe *Planul orașului Tîrgoviște și al împrejurimilor sale*, București, 1886, întocmit de D. P. Condurățeanu; ea a găzduit mai tirziu și trupa lui I. D. Ionescu de la „Union“ (*Monitorul județului Dimbovița*, mai 1887).

în localitate și în anii următori, fiind atestată documentar⁶, ceea ce ne întărește convingerea că aceasta a fost prezentă în Țirgoviște și în toamna anului 1867, adică imediat după expedierea telegramei în discuție. De asemenea, tradiția intelectuală locală păstrează amintirea altor vizite ale poetului la via din Viforita (în hotarul Țirgoviștei) a ceasornicarului Carol Toth⁷. Refăcând drumurile Luceafărului, cercetătorii au stabilit că prima sa trecere prin județul Dimbovița a fost în vara anului 1866, poetul aflându-se în drum spre București, venind de la Blaj, prilej cu care a străbătut localitățile Găești și Titu⁸.

Istoria orașului este evocată în mai multe articole atribuite lui Mihai Eminescu. Astfel, în serialul („*Se vorbește că în Consiliul...*“), apărut în Curierul de Iași nr. 125-130 din noiembrie 1876, el menționa Mitropolia Ungrovlahiei și tipărirea la Țirgoviște a „Îndreptării legii“ în anul 1652⁹. Prețuirea acordată de poet noii reședințe de scaun întemeiate de Mircea cel Bătrîn, pe care o consideră un simbol al luptei unite a românilor și a celorlalte popoare asuprite din această parte a Europei, rezultă din analiza pe care o făcea în articolul „*Boierii de odinioară*“. El crede că politica lui Ștefan cel Mare de a uni creștinătatea contra Semilunei își are sorgintea în faptul că acesta ar fi copilărit la Curtea de Argeș și la Țirgoviște, unde a fost educat în tradiția rezistenței antiotomane inițiate de bătrînul voievod, evocat cu atîta admirație în „*Scrisoarea a III-a*“¹⁰.

Și în alte incursiuni în istoria Țării Românești, poetul creionează unele momente din trecutul Țirgoviștei. În articolul „*Mihai Viteazul și Matei Basarab în ochii liberarilor*“ este conștient de faptul că în această cetate domnia putea găsi un refugiu sigur în fața amenințării otomane, invocînd în sprijin și descrierile lui Paul de Alep din anul 1654¹¹. Din aceeași cetate pleca spre Ardeal regenerarea națională în secolul al XVII-lea, cum precizează poetul în articolul „*Cine determină soarta României?*“, unde abordează și etimologia toponimelor „Țirgoviște“ și „Dimbovița“¹².

Județul Dimbovița este citat în articolul („*Bătrînii noștri erau practici...*“) — publicat în „Curierul de Iași“, nr. 74 din 4 iulie 1876 — ca avînd 94.256 locuitori în 1840, dată preluată dintr-o statistică agricolă, din care Eminescu reține și faptul important că în anii 1837—1839 s-a

6. Arh. St. Dimbovița, fondul Primăria Țirgoviște, dos. 57/1872, f. 2, 8 (12 aprilie — 10 mai 1872); dos. 15/1884, f. 16, și dos. 62/1884.

7. Informația ne-a fost transmisă de prof. Dumitru-Titi Popescu, n. 1907 în Țirgoviște. Un meșter ceasornicar numit Carol Toth se afla în evidența Inspectoratului muncii din Țirgoviște la 29 septembrie 1922, (Arh. St. Dimbovița, fondul Insp. muncii, dos. nr. 8/1922—1923, f. 42).

8. Augustin Z. N. Pop, *op. cit.*, p. 79.

9. M. Eminescu, *Opere, IX. Publicistică. 1870—1877*, Ed. Academiei R. S. R., București, 1980, p. 258-259.

10. M. Eminescu, *Opera politică, II. 1880—1883*, ediție îngrijită de prof. I. Crețu, Editura „Cugetarea — Georgescu Delafras“, București, 1941, p. 193-194.

11. *Ibidem*, p. 198-199; descrierea este reluată și în articolul „*Pătura superpusă*“ (cf. M. Eminescu, *Opere complete*, Librăria românească, Iași, 1914, p. 573-574).

12. *Ibidem*, p. 225, 292, 323.

deschis „drumul în Plaiul Ialomiții, spre Brașov“¹⁵. Într-un alt serial, intitulat „*Revista statistică*“, apărut în aceeași publicație ieșeană, nr. 90-93 din 15-22 august 1816, tânărul redactor prezintă și comentează sporul natural al populației județului nostru în intervalul 1870—1874¹⁶. Prețuirea datelor statistice rămâne constantă și în perioada bucureșteană a

1 Medalion de argint „*Michail Eminescu*
1849—1889“. (c. 1899), necunoscut autorilor
catalogului „*Medalii și plachete românești*“.

Memoria metalului“, Editura științifică, București.

activității sale publicistice. Astfel, în mss. 2256 și 2270, care vor sta la baza unui articol din „*Timpul*“, apărut la 1 noiembrie 1881, Eminescu este preocupat de sporul populației rurale, inclusiv din județul Dîmbovița, în anul 1877 față de 1859¹³.

În creația poetului întâlnim referiri și la alte două localități ale județului Dîmbovița: Pucioasa și Bezdead. În încheierea articolului „*Economia națională și d. A. Vlădescu, doctor în drept, doctor în medicină*“, apărut în „*Curierul de Iași*“ din 7 iulie 1876, publică o scrisoare-pamflet trimisă din Tirgoviște, în care sînt menționate Băile Pucioasa¹⁴. Un manuscris păstrează transcrierea primului vers al baladei: „*Maria cea bă-*

13. *Opere*, IX, p. 575-577.

14. *Ibidem*, p. 606-607.

15. M. Eminescu, *Fragmentarium*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981, p. 111-112; *Opera politică*, vol. II, p. 369. 388.

16. *Opere*, IX, p. 148-149, 579.

laie, frumoasă din Besdad (Bezdat)“, avînd ca temă o întîmplare reală cîntată de Anton Pann, Cezar Bolliac și înregistrată și de J. A. Vaillant ¹⁷.

În peregrinările genialului poet trebuie, deci, înscris ca popas — cel puțin spiritual — și județul Dîmbovița, de numele căruia se leagă o serie de personalități itsorice, ale vieții politice și culturale, pe care Eminescu le evocă în opera sa. ¹⁸

*

Întîia vizită la Tîrgoviște a lui *Nicolae Iorga*, pe la 1900, i-a produs puternice impresii, consemnate cu talent literar în volumul „*Drumuri și orașe din România*“, apărut în 1903 : „Tîrgoviștea, fosta capitală pe care o acopere giulgiul de aur învechit al amintirilor, e Suceava Țării Românești, dormind în umbra bisericilor sale, care-i sunt strălucite monumente funerare“. Pentru marele istoric, în Tîrgoviște, „oriunde te-ai uita însă, în dreapta ori în stînga, vezi rămășițele, umile sau glorioase, întregi sau ruinate, ale vechii cetăți“. Descriind frumosul bulevard deschis de curînd, el întrevedea cu temei că „această stradă (...) inaugurează un oraș nou al viitorului“.

Iorga are cuvinte de admirație pentru multe din monumentele orașului. Astfel, curtea domnească este un „rar monument al arhitecturii noastre laice, încăpătoare, trainice și modeste — după însăși firea poporului nostru“, dar starea de ruină în care se afla îi crea sentimente : „Curtile domnești se înmormîntară iarăși și an de an încheieturile lor de piatră se desfăcură. Spiritul plecase de pretutindeni și nu mai era nici o milă pentru amintiri. Poeți romantici veniră numai, la începutul regenerației noastre, să cheme umbra prin cîntecele lor și, pentru dinșii, glasuri tainice, răsunetele durerilor și bucuriilor șoptiră prin spațiile goale (...) și apoi iarăși geniul distrugerii se puse la lucru, îngropînd răbdător casele celor ce s-au îngropat“.

Despre biserica Stelea, unde remarcă „armonia simplă, în proporții vaste“, care „e întreagă a lui Vasile vodă și a isteților săi meșteri moldoveni“, savantul intuiește existența pe acest loc a unui monument mai vechi, lucru dovedit de altfel de cercetările arheologice din zilele noastre. ¹⁹

Iorga admiră Mănăstirea Dealu cu ochii specialistului, comparînd-o cu cea de la Argeș. O consideră „mai puțin scumpă, dar nu mai puțin frumoasă (...). Gustul cel mai ales s-ar opri fermecat înaintea acestei armonii durate pentru o mie de ani (...), ceea ce îi prilejuiește paeticele

17. M. Eminescu, *Opere*, VI, Editura Academiei R.S.R., 1963, p. 15, 455-461, 632, 640-641.

18. N. Bidnei, E. Fruchter, *Figuri tîrgoviștene în opera lui Eminescu*, în „Uzina și ogorul“, Tîrgoviște, nr. 765 din 18 iunie 1964 ; Lazăr Dinescu, *Reflexe tîrgoviștene în opera lui Eminescu*, comunicare la Simpozionul prilejuit de aniversarea a 125 de ani de la nașterea poetului, Tîrgoviște, 25 ianuarie 1975.

19. Gh. I. Cantacuzino, G. Mihăescu, Cr. Moiescu, *Date preliminare asupra cercetărilor arheologice efectuate la ansamblul mănăstiresc Stelea (1969-1970)*, în Valachica, 2, Tîrgoviște, 1970, p. 174-175.

cuvinte : „Sus inima ! Vezi singura rămășiță ce se poate vedea din Mihai Viteazul, și neamul rămânesc n-are destule bogății, pentru a răsplăti printr-un strălucit mormînt cîntea ce i-a făcut-o acest om“. Istoricul va fi inițiatorul confecționării, în 1913, a sarcofagelor de marmură albă, care adăpostesc din anul 1920 rămășițele pămîntești ale ctitorului lăcașului — Radu cel Mare — și pe cele ale bravului Mihai. Tot el a fost organizatorul ceremoniei de readucere de la Iași a prețioasei relicve a Viteazului, după înfăptuirea Marii Uniri pentru care voievodul s-a sacrificat cu trei veacuri mai înainte. La 26 august 1920, Iorga era din nou prezent la Țirgoviște, ca participant de frunte la festivitate.

Marele om de știință va conduce Congresul Ligii Culturale, care s-a ținut în acest oraș în zilele de 3-5 iunie 1928.

Ulterior a poposit în repetate rînduri în vechea cetate, în scopul cercetării monumentelor sale. El a inițiat și a îndrumat săpăturile arheologice executate la Curtea domnească între anii 1934—1938 de Țirgovișteanul Virgiliu N. Drăghiceanu, secretarul Comisiunii monumentelor istorice.

În vara anului 1938, Iorga participa la festivitatea terminării la roșu a construcției muzeului orășenesc, ținînd cu această ocazie conferința intitulată „*Ce este un muzeu istoric*“²⁰. Reținem din aceasta concepția sa modernă despre rolul muzeului în societate, asupra căruia se mai pronunțase și în 1934²¹. Muzeul Țirgoviștean trebuia să militeze „pentru educația gustului și pentru răspîndirea învățaturii aici, dar și pentru tot ceea ce oamenii care vin de aiurea pot căpăta, fiind siguri că le găsesc, în aceste locuri de așa veche și de lungă și de interesantă istorie.“

Printre Țirgoviștenii pe care i-a sprijinit și îndrumat s-a aflat și sculptorul Vasile Blendea. După ce i-a elogiat în anul 1929 ampla compoziție în fresco „Constantin Brîncoveanu și familia“ de la Muzeul Școlii Române din Fontenay-aux-Roses, Iorga îl propunea Academiei Române pentru a fi trimis în Austria, Germania și Elveția să copieze portrete de voievozi români, aflate în muzee și colecții de artă. Aceste copii, dintre care cu totul remarcabilă este cea binecunoscută a portretului lui Vlad Țepeș din castelul tirolez Ambras, au fost valorificate de savant în lucrările sale. La rîndul său, sculptorul îl va omagia pe Iorga printr-un portret în cărbune — realizat încă în tinerețe, două grupuri statuare — lucrate în 1969, și compoziția din 1974 intitulată „Nicolae Iorga — orator“²².

În vasta operă istorică și literară a cărturarului botoșănean, o serie de localități ale județului Dîmbovița sînt menționate în repetate rînduri,

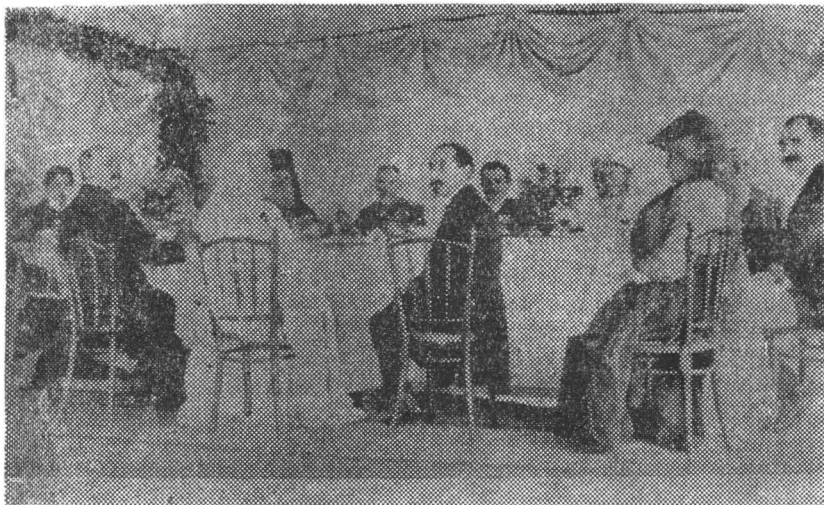
20. Publicată pentru prima dată la Vălenii de Munte, în *B.C.M.I.*, fascicola 96, aprilie-iunie 1938, p. 36 sqq.

21. *Muzeele. Ce sînt și ce trebuie să fie*, în vol. „*Scrieri despre artă*“, Editura Meridiane, București, 1968, p. 246-248.

22. Vasile Drăguț, prefață la catalogul „*Expoziția retrospectivă Vasile Blendea — pictură, sculptură, desen, iulie-august 1977*“, București.

fie cu prilejul evocării evenimentelor istorice, fie în legătură cu activitatea unor personalități ale culturii românești.

Primit de fiecare dată cu emoție artistică, *George Enescu* s-a legat sufletește de Tîrgoviște prin mai multe concerte susținute aici. Primul de care avem cunoștință, a fost cel de vioară din 5 noiembrie 1915, găzduit de „Sala de arme“ și consemnat în ziarul local „Vulturul Dimbovița“.

2 Reproducere după o fotografie de epocă publicată în monografia Țesătoriei mecanice „Stan Rîzescu“ din Brănești-Dîmbovița, în care apare și *George Enescu*.

viței“²⁵, dar un document fotografic îi atestă prezența la Brănești-Dîmbovița, alături de familia regală, de miniștrii Spiru Haret, Al. G. Djuvara, dr. Sabin Manuila (directorul Institutului Central de Statistică) și C. D. Dimitriu, prefectul județului, la 8 august 1909, cînd s-a inaugurat localul școlii satești.

După primul război mondial, maestrul va reveni la Tîrgoviște, concertînd la 4 și la 5 iunie 1919. La invitația profesorilor de la Liceul militar „Nicolae Filipescu“, marele muzician a răspuns cu plăcere, argumentînd: „Artei îi revine o misiune importantă, educativă, lucrînd în așa fel, ca să răspîndească muzica în straturile populare“²⁶. În cele două concerte de vioară, date cu concursul pianistului N. Caravia, Enescu a interpretat lucrări de Tartini, Bach, Kreisler, Paganini, Saint Saëns, Wieniawski, Sarasate, Max Bruch ș.a. Tot atunci, el a ascultat

23. Apud „Acta Valachica“, 3, Tîrgoviște, 1972, p. 371.

24. Victor Brînduș, *Pagini din activitatea corală tîrgovișteană*, Tîrgoviște, 1974, p. 80.

corul „Reuniunea muzicală de cîntări”.²⁵ Acesta i-a lăsat o impresie plăcută: „Felicit corul pentru muzica aleasă și îndeosebi cea populară, pe care voi ați cîntat-o, ați interpretat-o, dovedind prin aceasta că simțiți muzica. Nu mă așteptam să găsesc în Tîrgoviște o formație așa de înaltă. Faceți ca în acest cor să participe și copiii, elevii de liceu, ale căror voci sînt angelice. Felicit dirijorul (Gheorghe Russu, elev al lui Gavriil Musicescu — n. n.), care este moldovean și icare, ca artist, dezvăluie oamenilor ce vrea muzica, adică calea spre armonie, care este fericirea și pacea omului”.²⁶ La sugestia sa, formația muzicală locală s-a afiliat Societății corale „Cîntarea României din București”.²⁷

Un al treilea turneu la Tîrgoviște este semnalat în anul următor.²⁸

Numărul din decembrie 1928 al gazetei „Gura Tîrgoviștei” prezintă repertoriul concertului prezentat atunci, cuprinzînd lucrări de Saint Saëns, Corelli și Beethoven.

Alături de afișele imprimate la tipografia locală „Dimbovița” în anii menționați mai înainte se află și cele care anunțau concertele sale tîrgoviștene din anii 1921 și 1930. La recitalurile ilustrului interpret — organizate din inițiativa corului „Cîntarea României” din Tîrgoviște — Enescu a fost acompania în perioada interbelică de pianistii Th. Fuchs, Nicolae Caravia și Ionel Dobrogeanu-Gherea.²⁹

Tîrgoviștenii datorează artistului și contribuția materială a acestuia la salvarea unui valoros monument de arhitectură — biserica Sf. Împărați, ctitorie a lui Matei Basarab. La indemnul lui Nicolae Iorga — cel care încă de la prima sa vizită în oraș o remarcase ca fiind „altfel întreagă, solidă și frumoasă; cad ploile și se îngrămădesc zăpezile iernii prin acoperișul sfîrșit, pentru punerea la loc a căruia lipsesc deopotrivă banii tuturor și ai fiecăruia”³⁰ — violonistul de renume mondial a cedat venitul unor concerte ținute aici în scopul refacerii învelitorii lăcașului ruinat.

*

Savantul care tinde să fie adăugat genialului cuplu Newton-Einstein în revoluționarea mecanicii, prin crearea teoriei invariantice a acestei științe, Octav Onicescu, a funcționat în tinerețe ca profesor la Liceul militar de la Dealu, precum și la pensionul „Dumitriu” din Tîrgoviște. Amintirile sale dezvăluie numeroase aspecte din activitatea didactică la prestigiosul colegiu militar tîrgoviștean, unde a funcționat din 1914 pînă în 1919, cu o întrerupere în anii războiului. Acest capitol însemnat din viața sa este denumit de el „Galaxia Mănăstirea Dealu”³¹.

25. Valeriu Dumitrescu, *Marele nostru Enescu — oaspete al Tîrgoviștei de altădată*, în „Dimbovița”, Tîrgoviște, nr. 67 din 8 mai 1968.

26. V. Brînduș, *op. cit.*, p. 79-80.

27. V. Dumitrescu, *art. cit.*

28. *Vlăstarul*, Tîrgoviște, anul II, nr. 1, mai-iunie 1920, p. 231.

29. V. Dumitrescu, *art. cit.*

30. N. Iorga, *Drumuri și orașe din România*, București, 1903, p. 63-73.

31. Octav Onicescu, *Pe drumurile vieții*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1981.

Documente de arhivă din anul 1919 cuprind date cu privire la evaluarea pagubelor materiale suferite de profesor în timpul ocupației germane la Tîrgoviște (20 noiembrie 1916 — 1 noiembrie 1918)³².

În volumul „*Pe drumurile vieții*“, acad. Onicescu face portrete memorabile foștilor săi colegi din corpul didactic al Liceului militar : poetul Theodor Naum, filologii Gheorghe Giuglea, Marin Lișcu, Ion Grămadă și Petre Grimm, istoricul Alexandru Vasilescu, geograful Ion Pavelescu, pictorul Eduard Săulescu, compozitorul Marcel Botez, muzicologul George Breazu, chimistul Dan Rădulescu, mineralogul D. Ionescu-Bujor. Despre „comunitatea de la Mănăstirea Dealu“, eminentul om de știință își amintește : „Acest ansamblu de bărbați învățați reprezentau un potențial științific ce putea face geloasă o universitate (...). Ei creau un mediu moral și spiritual de mare densitate.“³³ Cu aceeași dragoste îi evocă pe remarcabilii săi elevi, matematicienii și fizicienii de mai târziu Nicolae Ciorănescu, N. Georgescu-Roegen și Elie Carafoli, ca și pe eroii căzuți în război din rândurile personalului școlii : prof. Ion Grămadă și locotenenții Ion Coravu și Iordache.

Descrierea bisericii M-rii Dealu îi prilejuiește judecăți de valoare cu privire la știința istoriei, pe care le va dezvolta mai târziu în eseul „Reflecții despre cunoașterea istorică“³⁴.

Despre aceeași perioadă a vieții sale — în care i-a avut colegi pe sportivii consacrați Virgil Bădulescu, Emil Pălăngeanu, Alecu Manolescu, Bebe Lascăr, cu care organiza și excursii în localitățile montane din județul Dimbovița, Pietroșița și Moroeni, — fostul rector al Academiei naționale de educație fizică, Octav Onicescu, relatează din memorie : „Acolo, la Mănăstirea Dealului, s-a urzit mărețul vis al înfăptuirii învățămîntului românesc de educație fizică pe temeuri universitare — o, ce idee îndrăzneată pe acele vremuri ! — și tot acolo s-au trasat și marile gânduri ale organizării sistematice a mișcării sportive românești, ce se adresa întregului popor“³⁵.

*

Peste ani, în orașul în care a ieșit de sub teascuri prima carte tipărită pe teritoriul României, o altă mesageră a Țării de Sus a Moldovei — *Iulia Oniță*, artistă originară din Dorohoi, a înălțat în 1968 un monument în bronz, închipuindu-l pe Coresi tipograful, ce străjuiește „Muzeul tiparului și al cărții românești vechi“ din Tîrgoviște.

32. Arh. St. Dimbovița, fondul Tribunalul Dimbovița, II, 64/232/1919.

33. O. Onicescu, *op. cit.*, p. 13-14, 51-62, 416.

34. *Ibidem*, p. 515-517.

35. V. Firoiu, *Sportivi sub cupola Academiei*, Editura C.N.E.F.S., București, 1970, p. 29-33.